

Korlátok és lehetőségek a szentesi kistérségben

A globális gazdasági rendszer körül szaporodó kérdőjelek egyre sűrűbben hívják életre a helyi gazdaságfejlesztést, mint a boldogulás alternatív lehetőségét kínáló módszerét. A fogalom, hasonlóan az ökotermékekhez, 100 évvel ezelőtt még érthetetlen lett volna, azonban a társadalmi „fejlődés” egyre gyakrabban hoz elő hangzatos elnevezésekkel felvértezett, múlthoz visszanyúló példákat. Az Open Society Institute által támogatott kutatás célja az volt, hogy a szentesi kistérség, és azon belül pedig különösen Árpádhalom példáján vizsgálja meg, milyen lehetőségei vannak ma egy „átlagos” vidéki térségnek fejlődésük saját kézbe vételéhez. A történet, a példák nagy része általánosítható, Árpádhalom számos szempontból jól tükrözi azokat a lehetőségeket, de korlátokat is, melyek az ország bármely részén felléphetnek.

A SZENTESI KISTÉRSÉG FŐBB JELLEMZŐI

A Csongrád megyében található, 43000 fős lakosságot tömörítő Szentesi kistérség jelen formájában nyolc település együtteseként 1997-ben jött létre. A foglalkoztatás szempontjából Szentes, illetve egyéb, a kistérségen kívüli városok (pl. Orosháza, Hódmezővásárhely) szerepe jelentősebb, a községekben jellemzően az önkormányzat a legnagyobb helyi munkaadó. A munkaerő-piaci helyzet stagnáló, nagy létszámleépítés sehol sem volt, ám jelentős beruházás sem történt. A 2008-ban újra elért 1993-as munkanélküliségi csúcs (3000 fő körüli értékkel) 2012-re apadt ugyan, ám a nyáron 2000, télen 2300-2500 főre csökkent létszám leginkább a közfoglalkoztatás munkaerő felszívó hatásának köszönhető. A szezontól függően 500-1000 fős különbségből csak néhány száz fő dolgozott egész évben, a többségnek csak szezonálisan volt biztosított a munkalehetőség. A munkanélküliségi ráta ezzel együtt is „csak” 10,4% volt 2012 augusztusában, amely a hét csongrádi munkaügyi körzet közül Szeged

[1] ELTE TTK Földrajz- és Földtudományi Intézet, Regionális Tudományi Tanszék, egyetemi adjunktus (hajnalihegy@gmail.com).

A növénytermesztés és állattartás hagyományait egyaránt folytató TSZ a lakosság 90%-ának munkát adott. A modern fejőrendszerrel felszerelt szarvasmarhatelepen a szaporulattal együtt 500-600 állatot tartottak, míg a sertéstelep 10 000 hízó befogadására volt alkalmas. A termelőszövetkezet 2400 hektáron gazdálkodott, ami a község teljes területének (4520 ha) több mint felét jelentette. A falu jól élt a tsz-ből, pezsgő élet volt a településen, 1990 előtt még a szomszéd faluból is ide jártak, külön buszjárat hozta-vitte a dolgozókat.

A TSZ mellett a helyi vadgazdaság, a fácántelep is jelentős foglalkoztató volt, akár 70 főnek is munkát adott az országos hírű, a legmagasabb politikai vezetők által is kedvelt vadászterület. A telep a '70-es évek közepén létesült, fénykorát a '80-as években élte, felépülésében komoly szerepe volt a „félállami” beruházásoknak. Az akkori vadászszövetség vezetőinek közbenjárására ugyanis komoly támogatások érkeztek a telep infrastrukturális beruházásaira: útépítés, víz, gáz, keltetők és tenyésztéshez szükséges eszközök, nevelőházak kiépítésére került sor. Az ország apróvadas területeit a 80-as években Árpádhalomról látták el fácánnal.

A rendszerváltás során a falu legnagyobb munkáltatója, a TSZ felbomlott, a terület elaprózódott. A kárpótlás során a korábbi földtulajdonosok közül sokan eladták kárpótlási jegyeiket. A föld fogalmához a lakosság tudatában a közös tulajdon kapcsolódott, ezért nem tartották értékesnek, nem gondolták, hogy valaha ekkora értéknövekedés megy majd végbe. Azok közül, akik akkor eladták földjeiket, sokaknak ma se földje, se munkája nincsen, számos lakos megbánta, hogy túladdott a földeken. A település földterületéből csak kevés maradt helyi termelők kezén. A mezőgazdaság válsága Árpádhalomt rendkívül hátrányosan érintette, a társadalmi-gazdasági erózió az elhibázott privatizáció következtében indult meg.

A falu Nagytőke után jelenleg a kistérség második legkisebb települése, népességmegtartó erőben csak - az iskoláját is bezáró - Eperjes múlja alul. A település népességszáma a rendszerváltás óta folyamatosan csökken, ennek eredményeként a község lélekszáma az 1990-es 718 főről annak 73%-ára, 526 főre (2011) apadt. Ez a kistérség községeinek átlagos népességcsökkenésénél is nagyobb méretű fogyást jelez, a vándorlási különbözet értéke kétszeresen múlja felül a természetes fogyás mutatóját, miközben a korstruktúra folyamatosan romlik. 2011-ben a lakosság alig több mint harmada rendelkezett munkahellyel, helyben elsősorban a térségben domináns mezőgazdasági tevékenység biztosít megélhetést. A nagy arányban ingázó lakosság ugyanakkor a környező városokban többnyire ipari foglalkoztatott.

A kutatások során a faluban és a kistérség egyéb településein is számos interjú készítettünk, melyek célja annak feltárása volt, hogy mennyiben segíthető a munkaerő-piaci helyzet a helyi ötletek megvalósítása segítségével.

III. ÁRPÁDHALOM – A FOGLALKOZTATÁS KLASSZIKUS DIMENZIÓI

Árpádhalom különleges abból a szempontból, hogy az elmúlt években időközi választásokig forrósodó politikai csatározások színhelyévé vált. A 20 éven keresztül egy polgármester irányította falu vezetői székében 2010-ben történt váltás, melyet egy évvel később a testület feloszlata, majd 2012-ben egy újabb választás követett. Szarka Attilát, a 2010-ben újonnan nyertes polgármestert a választás megerősítette, zöld utat adva ezzel a megkezdett reformok folytatásához. Az ambíciózus, a pályázatokban nagy lehetőségeket látó polgármester a változtatások híve. A falu fejlesztéséhez innovatív módon áll hozzá, személye azt példázza, hogy a pályázatokra alapozott jelenlegi fejlesztéspolitikai rendszerben kiemelt szerepe van a helyi vezetők vállalkozó készségének. A realitások azonban gyakran megkötik a vállalkozó szemléletet is.

Árpádhalmon – az önkormányzat mellett – ma két mezőgazdasági vállalkozó a legnagyobb foglalkoztató: a Zoltántér Kft. (a TSZ utódja) és a 4 V. Kft. A földek egy része (a művelt 2000-2500 hektárból 500-1000 hektár) nem árpádalmi tulajdonban van, egy szentesi vállalkozó pl. a saját embereit hozza ide, nem a helyieket foglalkoztatja. 50-100 embernek van ugyan kisebb földterülete, azonban ez a 100 hektár kevés a termeléshez. A földek rendkívül jó minőségűek, 36,6 aranykoronásak, de a 40 aranykorona feletti föld sem ritka, ára 28-30 ezer forint aranykoronánként. Eladó föld viszont nincs a településen, akinek kicsi is van, tartja. Nincs olyan föld, amit ne művelnének, a földeket nem a támogatások miatt birtokolják.

A két helyi mezőgazdasági kft. együtt 1450 hektáron gazdálkodik, hagyományos növényeket (búza, kukorica, napraforgó, őszi árpa) termesztenek, összesen nagyjából 30 főt foglalkoztatva. Ennél többre nincs lehetőség, a földhiány miatt ugyanis „nagy nyomor van ... nem lehet már aranyért se földhöz jutni”. A nagyfokú gépesítettség mellett idénymunkásból is kevésre van szükség, és jelenleg is kétszer annyi a foglalkoztatott, mint amennyit a nagytáblás művelés (100 hektár/alkalmazott) elbír. Vagyis a munkanélküliség megszüntetésére a szántóföldi termesztés nem alkalmas, erre csak a kézi munkaerőt igénylő fóliasátras növénytermesztés lenne megfelelő, melynek viszont nincs hagyománya a településen. A technikai fejlődéssel a vidék elvesztette legfőbb foglalkoztatási bázisát.

A jól működő cégek a piaci szemlélet mellett eszközök kölcsönadásával, alapanyagokkal támogatják az iskolát, óvodát, az önkormányzatot is. Gépi munkával, betakarítással, szárítással segítik a kistermelőket is.

8-10 évvel ezelőttig működött még Árpádhalmon a TSZ-ből privatizált sertéstelep is. A sertéstelep állományát pestis miatt kétszer teljesen ki kellett irtani, később a Pick tulajdonába került. Akkor 25 embert foglalkoztattak, de mára ez megszűnt, a telep üresen áll, a Pick külföldről importál fagyasztott húst. De nem is tudnának annyi takarmányt megtermelni, amennyi kellene a disznóknak, több 10 ezer mázsára volt szükség korábban. A telepre most talán lesz egy magyar vevő, aki baromfityenészéssel kíván foglalkozni.

A korábban szintén a TSZ-hez tartozó szarvasmarhatelepet a kárpótláskor értéken alul vette meg egy járszági vállalkozó, aki aztán csődbe ment. Ezután a terület egy gádorosi libatenyésztőhöz került, aki 20 000 állat mellett is csak néhány embert foglalkoztat családi vállalkozásban.

Volt egy próbálkozás a településen gombatermesztésre is: a jelenlegi polgármester apja előbb laskagombát, majd japán shiitake gombát próbált termelni. Bár a laska jól ment, s az első évben a shiitake is, de a második évben a vállalkozás csődbe ment. A shiitake ugyanis nagyon igényes fajta, termesztése rendkívül kockázatos.

Az Országos Magyar Vadászati Védegylet (OMVV) már említett fácántelege korábban szintén a nagy foglalkoztatók közé tartozott. A Szarvasi Vadker Kft.-nek 2009-ben sikerült bérbe vennie a telepet. Nagy erőfeszítések árán rendbe hozták, az első két év még veszteséges volt, de a harmadikra kezdett nyereséges lenni. A telep fő profilja a fácánnevelés és értékesítés volt, 30-50 000 madarat neveltek fel évente. Ha maradt felesleg, vadásztatás révén értékesítették az el nem adott állományt. Árpádhalom vadászati szempontból felkapott terület maradt, az elmúlt években is szívesen jártak ide magas pozíciójú emberek vadászni. A fácántenyésztési szezonban (májustól szeptemberig): a neveléshez 10 főt alkalmaztak, nyáron diákokat is. A vadásztatáshoz (puskatöltők, kutyások, hajtók, vadszedők) idénymunkásokat vett fel, nekik is „normális” fizetést adtak. Piaci alapon működtetve nem lehetne újra a korábbi 70 embert foglalkoztatni, de a 10 fő reális létszámot jelent. A cég jó viszonyt ápolt az önkormányzattal. Az önkormányzat közvetített nekik dolgozókat, ők pedig az iparűzési adójuk egy részének ide fizetésével támogatták a települést. A telepet – kétes bérlőváltás után – jelenleg a megyei vadász kamarához tartozó Hungarójagd Kft. bérlő, míg a 3700 hektáros vadászterület a megyei vadász kamarára tulajdonába került.

Volt négy-öt évvel ezelőtt Árpádhalmon egy speciális munkalehetőség is, a Rehab Kft. leszálalékoltakat alkalmazott csomagolási munkára. A másfél éven át létező munkalehetőség mintegy 20 nőnek adott munkát a településen. A leszálalékoltak foglalkoztatását segítő állami támogatás azonban később annyira lecsökkent, hogy nem tudták tovább fenntartani ezen munkahelyeket.

Az ingázó munkavállalók legnagyobb foglalkoztatója Szentesen a Hungerit Baromfifeldolgozó és Élelmiszeripari Zrt. (a volt Barnevál), és a francia érdekeltiségű, villamosipari szerelvényeket gyártó Legrand Zrt. Az önkormányzat ez utóbbi cégnél próbálta elérni, hogy vállaljanak távolsági foglalkoztatást, de a szigorú minőségi előírások miatt a cég nem meri vállalni, hogy megengedjék az alkalmazottnak az otthoni munkavégzést.

A háztáji gazdálkodás a megkérdezettek többsége szerint erősen visszaszorult. Már nem termelnek maguknak az emberek, konyhakert csak az 50-60 év feletti lakosság esetében jellemző. A lakosság többsége vásárlás útján szerzi be az élelmiszert.

IV. PÁLYÁZATOK VERSUS HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉS

A jelenlegi fejlesztéspolitikai rendszerben a munkaerő megtartása és a forrás-szerzés terén két út áll az önkormányzatok előtt. Állami forrás hiányában vagy EU-s forrású pályázatokból próbálhatnak meg előrelépni, vagy a belső erőforrásokra alapozott helyi gazdaságfejlesztés jelenthet kiutat a települések számára. Ideális esetben a két opció kombinálható is.

A korábbi időszakban Árpádhalom négy hazai pályázat (CÉDE, TEKI, vis maior) során szerepelt sikeresen, mindösszesen 7,4 millió forintos támogatással. Az uniós támogatások közül az NFT I. időszakában (2004–2006) három pályázat volt sikeres a településről. A helyi vállalkozók által megnyert pályázatok mellett a kábel tv és a szélessávú internet bekötésére került sor EU-s forrásból. Az NFT II. (ÚMFT) pályázati időszakában Árpádhalom önálló pályázóként nem nyert forrásokat, más településekkel együtt azonban két pályázatban szerepelt sikeresen. Az egyik a helyi buszforduló kiépítésére irányult, míg a másik keretében az iskola infokommunikációs fejlesztésére volt lehetőség.

Legújabban az ÚMVP keretei közt, a LEADER programban nyert támogatásokat a település. 2011-ben Árpádhalom két sikeres pályázatot is benyújtott. Az önkormányzat által létrehozott Gróf Károlyi Ferdinanda Falufejlesztő Egyesület sikerrel pályázott meg 1,5 millió forintot a 2012-es Falunapokra és Csörögösítő Fesztiválra. Ugyanekkor a 2011-ben alapított Árpádhalom Gyermekéiért Alapítvány mobilszínpad és rendezvénysátor vásárlására nyert 2 millió forintot. Az elmúlt években a faluban újra rendszeressé vált a különböző rendezvények szervezése, erősödött a helyi közösségtudat. Cél, hogy az óvoda, iskola, konyha (szociális étkeztetés, gyermekétkeztetés), művelődési ház, könyvtár megmaradjanak, ezek erősítik a település népességmegtartó potenciálját.

A helyi gazdaságfejlesztési törekvések nem állnak még azonban ilyen széles elvi bázison, összefogáson. Indulásuk leginkább a 2012-ben meghirdetett Start munkaprogramnak köszönhető. Ennek révén az önkormányzat 2012-ben 23 főnek tudott munkát adni az év folyamán, a legnagyobb foglalkoztatóvá válva ezzel a településen. A korábbi években, a közmunka program révén csak évi 3-5 főt tudtak alkalmazni. A START program helyi gazdaságfejlesztési vonatkozásában leginkább két pillér emelhető ki.

A 6 millió forintos támogatással 2012. március 1-jén indult mezőgazdasági programban az önkormányzat a saját 2,5 hektáros földje mellé az NFA-tól igényelt még 4 hektárt. Ezen főleg kukoricatermesztés zajlik, míg az egy hektárnyi zöldségeskertben inkább a helyi konyhára termelnek. A többletből azonban értékesítésre is van lehetőség, a Csongrád megyei egyesített szociális intézmény konyháira – Csongrádra, Derekegyházára, Szentesre, Nagymágocsra – termelnek, valamint Szentesre gyermekélelmezési célból is szállítanak zöldségeket. E termékekkel minden érintett jól jár, mert a konyháknak olcsóbb a beszerzés, ők pedig 10 embert tudnak foglalkoztatni. Korábban még nem volt ilyen mezőgazdasági program a környéken, a polgármester személyesen keresett felvevő-

piacot a termékekhez. A szerinte sikeres kezdeményezést mások bár jó lehetőségnek tartják, azonban a hozzá nem értés miatt a termés nagy része egyesek szerint tönkrement. A szkeptikusok szerint változtatni kellene a termékkörön, és olyan zöldségeket termesztetni (krumpli, sárgarépa, hagyma, zöldbab), amikhez jobban értenek a helyiek.

A fentiekben túlmenően gyógynövénytermesztésbe (termelés és szárítás) is belekezdett a falu, e termékeket egy cég felvásárolja. A tervek közt szerepel, hogy a termelésen és a szárításon kívül további munkafolyamatokat is helyben lehetne végezni.

A foglalkoztatási programnak nemcsak a családok pénzügyi helyzete szempontjából, de társadalmi, morális téren is nagy jelentősége van. Visszavezeti az embereket a munka világába, de komoly probléma, hogy az éveken keresztül nem dolgozók nehezen rázódnak vissza. Vannak, akik nem hajlandók 40 évesen az iskolapadba ülni, vagy kevésnek tartják a 47000 forintos fizetést, és felmondják a programot.

A másik helyben jelentősebb pillér a téli közfoglalkoztatási program. Ennek keretében a település zöldterületein adódik munkalehetőség. Mintegy 80 hektáros területet kell megtisztítani a földutak mentén a nyesedékektől és túlzott méretű bokroktól, az összegyűjtött faanyagot pedig az önkormányzati épületek fűtésére használják fel. (Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy egyik interjúalanyunk az útszélek, csatornák megtisztítását a természetes élőhelyek megcsonkítása miatt kifejezetten károsnak tartja. Véleménye szerint mind a biodiverzitás, mind a települések fűtési problémáinak enyhítése érdekében fásításba kellene fogni az önkormányzatoknak.) Mivel a fa olcsóbb, mint a gáz, ezért csaknem az összes önkormányzati intézményt tudatosan átállították fatüzelésre. Az ellátás biztosítása érdekében energiatüzelés is telepítettek fűtési célból, de ezt az aszály tönkretette.

Az önkormányzat a Start programban foglalkoztatottak munkájának biztosításához a BM által megítélt önkormányzati felzárkóztatási támogatást vette igénybe, 3,6 millió forint értékben. A hátrányos helyzetű települések számára pályázható támogatásból gépeket, eszközöket vásároltak. A beszerzéshez önerőre nem volt szükség, de a gépek működtetését saját forrásból kell biztosítani.

V. VEDD ÉS VÉDD A SZENTESIT!

Az árpádalmi kezdeményezés mellett egy helyi közösségfejlesztési program ismert még a kistérségben, Szentesen. A „Vedd és véd a szentesit!” program atyja a Szentesi Önkormányzat ipari park referense, Bocskay István.

Bocskay 2009-ben indította útjára azt a fogyasztói kampányt, melyben vállalkozásokkal összefogva azt tűzték ki célul, hogy a lakosságot a helyi termékek vásárlására és ezzel a helyi munkahelyek megmentésére kell rábírni. Szlogen kellett hozzá, ez lett a „Vedd és véd a szentesit!”. Logót terveztek a kampány mellé a vállalkozók, a média felkarolta az ügyet, csakúgy mint a helyi üzlethálózat is. Megértették a kezdeményezés fontosságát, és hamarosan kikerültek az üzletekre a logók. A „Vedd és véd a szentesit!” a többi kampánnyal ellentétben nem halt el, mivel nem pénzt akarnak belőle kivenni. Pustán a fogyasztó gondolkodásának orientálása a cél, hogy itt költsék el a pénzt, mert ezzel tudnak munkahelyeket megtartani. A felmérések szerint havi szinten 1 milliárd forintot fogyaszt Szentes lakossága (2009), ennek a pénznek, ha csak a felét helyben költenék el, az már nagy előrelépést jelentene.

Fontos lenne a programot a kisebb településekre is adoptálni, hogy a vevő csak végső esetben menjen be a városba pénzt költeni. Két településen próbálkoztak a program bevezetésével, ám sikertelenül. Bocskay szerint egy ilyen marketing háttérű projekt, mint a „Vedd és véd a szentesit!” abban is segíthet, hogy az emberek emelt fővel vállalják a saját településüket. Fontosnak tartja a helyi identitást, fontos lenne, hogy ne szembesüljenek azzal a fiatalok, hogy másod- vagy harmadrendű állampolgárok, csak, mert a mezőgazdaságban dolgoznak, vagy mert másik településre kell menniük tanulni.

VI. ÖSSZEFOGLALÁS

Árpádhalom példája túlmutat egy alföldi falu elszigetelt esetén. A község története és jelenlegi lehetőségei országos szinten is átlagosnak mondhatók, így a tanulságok is általános érvényűek. A TSZ összeomlásával, a földek helyi kézbe való kikerülésével és a gépesítettség egyre magasabb fokúvá válásával a lehetőség mellett az igény is megszűnt a vidéki lakosság foglalkoztatására. Az élelmiszer megtermelésével foglalkozó népesség az ország nagy területein feleslegessé vált. A helyi gazdaságfejlesztési kezdeményezések és az EU-s pályázatok valójában ezt a strukturális rést próbálják betömni.

Ezek kihasználásához, illetve beindításához a helyi vezetés kezdeményező készségére és innovativitására van szükség, így a klasszikus polgármesteri kép helyett mára a vállalkozó polgármester modellje látszik életképessé válni. Árpádhalmon a 2010-es választások után ilyen személy került a polgármesteri székbe, ekkortól vált jellemzővé a fokozottabb pályázati tevékenység, majd a közmunka programokkal a helyi gazdaságfejlesztés beindulása is. A csak élők munká-igényes növénytermesztésre alapozható programból kikerülő terményeket a közeli települések intézményeinek konyhái számára értékesítik. Mindez azonban csak részlegesen tud enyhíteni a település munkanélküliségi problémáin.

A polgármester szerint a program további futtatása mellett a falu megyehatáron való fekvésére lehetne alapozni, amely előnyös lehet mind az ipari, mind a

lakossági szuburbanizáció szempontjából. E téren leginkább a település külterületének legdélebbi, a Szentest és Orosházát összekötő út térségére gondol, amely funkcionálhatna akár Orosháza ipari területeként, de az Orosházáról kiköltözők lakhelyeként is. A várostól való néhány kilométeres távolság me

lett az alacsonyabb telekárakban véli felfedezni a polgármester a fejlődés egyik lehetséges útját. A polgármester egy ipari zóna létrehozása érdekében már hazai nagykövetségeket is megkeresett, mindeddig azonban ez nem járt eredménnyel.

A polgármester szintén kitörési pontként jelölte meg azt a közeljövőben tervezett, ámde még a beruházó pénzeszközein múló fejlesztést, melynek során 30 db szélerőmű építését tervezik a településen. Ebből nem csak az iparüzési adó növekedését, de egy saját turbina révén azt is várja a polgármester, hogy a közvilágítás és a közintézmények áramellátása megoldható legyen.

Összességében tehát elmondható, hogy a rendkívül sikeres mezőgazdasági nagyvállalkozók árnyékában élő, elszegényedett helyi lakosság vezetése csak részben próbálkozik a helyi gazdaságfejlesztés talaján helyreállítani a falu közösségét. Részben építenek EU-s támogatásokra is, az igazi kitörést viszont a mezőgazdasági területek átminősítéséből és egy szélerőmű-park építésétől várják, melyek megvalósulása azonban még a jövő kérdőjelei közt szerepel.

ENGLISH ABSTRACT

The example of Árpádhalom is beyond the case of an isolated village on the Plain. The story and the current opportunities of the municipality are certainly average on a national level as well, therefore the lessons are also general. With the collapse of the agricultural co-operatives, the local ownership of the fields going to outer owners. With higher level of mechanization the need vanished to employ the population living on the countryside, as well. People dealing with food production became unnecessary in the large part of the country. In fact, the local development initiatives and the tenders of the European Union attempt to fill in this structural gap.